

Peter Zrinski in Fran Krištof Frankopan.

Jos. Mantuani.

(Konec.)

Popoludne med 4. in 5. uro sta prišla Abele in Moltor k Zrinskemu in mu naznanila v brezobzirni obliki, da je obsojen na smrt ter mu je skleniti življenje dne 30. aprila ob 9. uri zjutraj. Zrinski prebledi in ne spravi iz sebe niti besedice; samo z ramami zmigne ter odide k vozu, da se molče prepelje v mestno orožarnico, kamor so ga premestili iz dosedanje ječe. Prav tako so

da počakata cesarjevega odgovora. Abele je to odklonil. Dne 29. aprila je vprašal Zrinski, kako da mu bo storiti smrt. Izvedel je, da mu vzamejo glavo in desnico, to pa da je še posebna milost. Oba obsojenca sta prosila, naj jima puste vsaj desnici; a Abele jima ni dal upanja, da dosežeta vsaj to »milost«, dasi je prinesel tozadevni cesarski odlok že z Dunaja seboj;¹¹³ torej

Portreti Zrinskega, Nadasdyja in Frankopana.

Iz lista, ki so ga prodajali 30. aprila 1671.

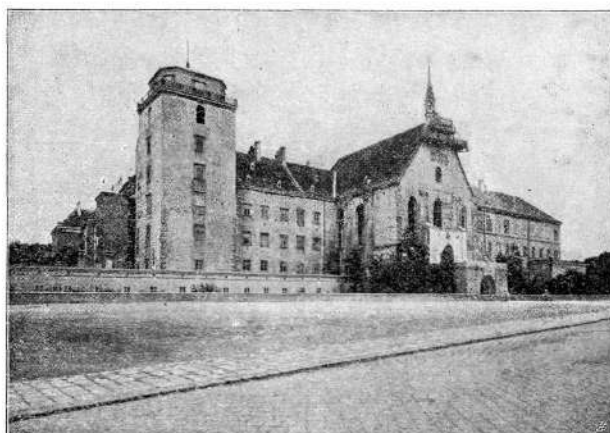
postopali s Frankopanom; tudi ta je bil iznenaden in je hotel ugovarjati; a Abele ga je osorno zavrnil, da mu je molčati in pokoriti se. V vozu je pa vendar tožil, da je rok do smrti prekratek, ker ima še mnogo urediti. Iz sob, kjer sta bila zaprta dotedaj, so dali vsakemu samo posteljo in molitveno knjižico, a zapečatili vse drugo; razpolagati s svojim imetjem nista mogla, ker jima je bilo zaplenjeno vse. Ko sta prišla v orožarnico vsak v svojo sobo, sta zahtevala črnila in peres, Frankopan je poslal o polu 11. uri ponoči po komisarja, češ, da se ne more pripraviti na smrt v tako kratkem času in da prosi cesarja vsaj za svoje življenje in komisarja,

je nečloveško trpinčil obsojenca v zadnjih urah — ta »plemeniti« jurist, ki je imel namen, prikriti grozovitost svoje dobe in posebej še dunajske dvorne justice, cesarja pa obdati s sijajem usmiljenosti, češ bo globočje učinkovalo. — Zvečer sta dobila ujetnika dovoljenje, da se snideta in se poslovita za vedno.

Dne 30. aprila sta bila pri maši ob 6. uri in potem sta molila do 8.; Zrinski se je tedaj onesvestil, ker že tretji dan ni zaužil niti grizljaja. Ko so ga okrepčali, je izročil komisarjema poslovilno pismo za svojo ženo. —

¹¹³ Ibid. list 21.

malu nato so odvedli najprej Zrinskega, potem Frankopana na dvorišče in jima prečitali obsodbo. Zadnji stavek slove: »Disem nach solle er aller Ehren entsetzt, seine Güther confiscirt, dessen Gedächtnuß vor der Welt außgetilgt, vnd endlich seine Person dem Freymann oder Scharff-Richter überantwortet werden, welcher ihne an End vnd Orth, da es sich gebührt, seyn rechte Hand sambt dem Kopff zugleich abschlagen, vnd ihne also vom Leben zum Todt hinrichten solle...«¹¹⁴ Na vprašanje Zrinskega, da li ni upati nikakega pomiloščenja, je šele poslal Abele po občinskem pisarju odlok, da mu ne odsekajo desnice. — Bivši hrvatski ban je stopil na morišče, šest sežnjev dolg in štiri sežnje širok oder, pogrnen s črnim suknom; njegov sluga mu je zavezal oči. Pokleknil je in rekel samo: »V tvoje roke izročam svojo dušo!« — in krvnik je zamahnil —

Cesarski grad v Dun. Novem mestu,
kjer sta bila zaprta Zrinski in Frankopan.

pa ne spretno; glavo je odločil od trupla šele z drugim udarcem. — Truplo so zavili v črno sukno in je položili na stran; gvardijan pa je molil z navzočo množico za rajnikovo dušo.

Frankopan je pa nagovoril ljudstvo raz morišče v latinščini: »O vi, ki ste prisotni in vidite mojo bedo, glejte in imejte me za zgled; ljubite Boga in Nj. cesarsko Veličanstvo, ostanite jima zvesti in pokorni, varujte in združujte se brezbožne in preklicane častihlepnosti, ki je mene pripravila v to skrajno stisko. Z Bogom! Molite zame pobožen rekvijem; jaz grem v smrt in bom pri Bogu vaš priprošnik. Z Bogom, z Bogom!« Tedaj so mu zavezali oči; pokleknil je in klical na glas: »Jezus, Marija!« Meč je zažvižgal po zraku — a nespretni krvnik je zamahnil tako nesrečno, da mu je zasekal v pleče. Frankopan je padel z glavo naprej, se obrnil in hotel vstati; šele po drugem zamahu je padla glava. Ljudstvo je bilo sila ogorčeno; rabeljna so zaprli takoj po eksekuciji in ga postavili pred sodišče.¹¹⁵

¹¹⁴ Ibid. list 25.

¹¹⁵ Ibid. list 26—28. Frankopan se je torej poslužil dovoljenja, govoriti javno na morišču in ni prekoračil meje. Vrednosti torej te besede nimajo nobene, ker nam ne razkrivajo duše in misli govornikovih, ki jih poznamo bolje iz pisem, spomenic in zagovorov.

Trupli so položili takoj v krsti in ji pokopali v skupni jami pri cerkvi sv. Mihaela; ta je stala poleg stolnice, to je ob sedanji mestni župni in proštijški cerkvi. Do l. 1802. je ostal grob nedotaknjen. Takrat pa so preustrojili razpadajočo cerkvico sv. Mihaela v žitnico. Izgrebli so vse mrliče naokoli in jih prenesli na pokopališče ob Ferdinandovih vratih. Kostni Zrinskega in Frankopana so našli in jih določili z vso gotovostjo: kajti dobili so pri njih srebrne gumbce od oblačil in banov robec z znakom P. C. Z. v zlatu vezanim.¹¹⁶ Hrvatje so prosili cesarja Franca I., naj jim prepusti te predmete v spomin; dobili so jih. Gumbce so razdelili nekaterim hrvaškim rodbinam, budimpeštanskemu narodnemu muzeju in mestnemu muzeju v Dunajskem Novem mestu, kjer hranijo tudi meč, s katerim se je izvršilo obglavljenje; tudi robec je dobil ta muzej, a ga je nekdo izmaknil. — Od l. 1802. do 1885. so počivale kosti v posebnem grobu ob prejšnjem južnem zvoniku. L. 1885. so pa podrli oba zvonika proštijške cerkve. Takrat so izkopali tudi kosti hrvaških mučnikov. Nekaj časa so jih hranili v mrtvašnici; na »višji ukaz« pa so jih morali zagrebsti v skupen grob; naročeno je bilo celo, da naj jih raztresejo v grobu. A Hrvatom se je posrečilo pregovoriti grobokopa, da jih je položil vkupe na določeno točko neposredno pod vrhovno plastjo. L. 1907. so jih izkopali iznova, jih položili v dve krsti ter djali v nov grob; odtod so jih letos prenesli, združene v eni krsti, po 248 letih v domovino, kjer počivajo v grobnici zagrebske stolnice za velikim oltarjem.¹¹⁷

Bila sta med živimi nenavadna moža, ki sta imela za svoje ravnanje razloge; bila sta oba omikana in versko vzgojena, pa tudi dobro poučena; stala sta vsak za svojo osebo na trdnem stalu.

Zrinski je bil pravnik slovitega Nikolaja Zrinskega, ki je branil l. 1566. Siget pred Turki. Izobraževal se je doma v osnovnih vedah, kakor je bilo to navadno pri plemičih one dobe; l. 1630. je prišel v Gradec v jezuitsko odgojevališče, a štiri leta pozneje v Trnovo (Nagy-Szombat) na višje izobraževališče, ki je stalo istotako pod vodstvom oo. jezuitov. L. 1636. se je vrnil domov in se tudi vadil v borbi in vojni umetnosti, v zimskem času se je pa posvečal slovstveni naobrazbi in pisateljevanju. Njegovo največje delo je »Adrianszko goma mora Sirena«, iz madjarščine v hrvaščino prevedena epična pesnitev njegovega brata Nikolaja.¹¹⁸ To delo je Peter prevel dvakrat; prvo točno po izvirniku, vdrugo je je prosto prepesnil; in ta drugi prevod

¹¹⁶ Ibid. list 26 omenja poročilo izrecno, da je bil robec, s katerim so zavezali Zrinskemu oči, z zlatom vezan; P. C. Z. znači P(etrus) C(omes) Z(rini).

¹¹⁷ Uspomena, str. 241—255; tam podaja V. Deželić zgodovino teh grobov v vseh podrobnostih do l. 1907.

¹¹⁸ Niko Zrinski je spesnil v madjarščini še druge stvari; vse je dal na svetlo G. Kazinczy: Zriny nek minden munkái. V Pešti 1817 v dveh zvezkih. Izvirni epos je prišel na svetlo pod naslovom: Adriaí Tengernek Syrenaia; tiskan na Dunaju pri Kosmeroviju l. 1651. Petrov hrvaški prevod je bil tiskan v Benetkah pri Zamariji Turrinu, l. 1660. — Uspomena, 171—204 in 332. Nova izdaja: Književnik. Časopis za jezik i poviest hrvatsku ..., III. (1866).

je bil tiskan; prvi je ohranjen v rokopisu.¹¹⁹ Razen tega imamo od njega v latinščini pisano razpravo o obnovljenju vojaške discipline, ki je bila natisnjena po njegovi smrti¹²⁰ ter več političnih in vojaških okrožnic, letakov, nasvetov in odredb.¹²¹ Tudi prevod madjarske knjige »Fortuna« s hrvaškim naslovom »Sibila ili knjiga Gatalica« pripisuje L. Ivančan Petru Zrinskemu.¹²²

Tudi grofica Katarina Zrinska, nesrečna Petrova žena, se je bavila s hrvaškim slovstvom. Dala je na svetlo obsežen molitvenik »Putni tovarus«, ki ga je prevedla iz nemščine in je doživel v 54 letih tri izdaje.¹²³ Razen tega je znana še njena izvirna pesem na čast sv. Barbari.¹²⁴

F. K. Frankopan je bil lirski pesnik. Zapustil je zbirko pesnitev v rokopisu z naslovom »Gartlic za čas kratitit«. Med temi je mnogo izvirnih, druge so prosto prepesnjene po italijanskih vzorcih.¹²⁵ Drugo delo je asketično-poetiško: »Po vsem svitu naglašena prečudna i strašna trumbita sudnjega dneva«, a tretje nedovršena veseloigra brez naslova — tudi to oboje v rokopisu.¹²⁶ Kot spomin na poset lavretanske hišice je zložil v svoji mladostni dobi 143 latinskih distihov, ki so bili natisnjeni l. 1656. v Macerati, a l. 1814. prevedeni v italijanščino in tiskani v Loreti.¹²⁷

Ti literarni proizvodi odsevajo kulturo one dobe: ljubezen do domovine, osebno hrabrost, vernost in pobožnost, naobrazbo v umetnosti in literaturi in omiko v duhu časa. Že to nam je poročstvo, da Zrinski in Frankopan nista bila upornika surove nasilnosti, ampak dalekogledna državnika, ljubeča svojo domovino, ki sta jo hotela dvigniti na višjo stopinjo prosvete in jo tudi politično osamosvojiti — dasi pri tem nista pozabila lastne koristi. Za svojo politično smer sta imela mogočno oporo v domači ustavi. Na čelu te razprave omenjena kitica dokazuje, da je bilo

¹¹⁹ V dvorni knjižnici na Dunaju, rokop. št. 10.122. — Prim. Uspomena, 270.

¹²⁰ De bellica disciplina restituenda. 1705. — Šafařík, Gesch. d. südslav. Litteratur, Prag 1864, I 276 nsl.

¹²¹ Uspomena, 332.

¹²² Uspomena, 213 nsl. — Na svetlo je dal knjižico po rokopisu, ki so ga našli med ostalino Petrove žene Katarine, kanonik L. Ivančan v Vjesniku kr. hrvatsko-slavonsko-dalmat. zemaljskog arkiva VIII. (1906) st. 42—104. — Madjarski izvirnik »Fortuna« je bil tiskan l. 1594.

¹²³ Prva izdaja v Benetkah, 1661, je imela 441 str. v 16°; druga izdaja v Ljubljani, 1687, »po Josefu Thadeu Mayr, troškom Karla Mally, Kranjske provincie Knjižgaria«; tretja: v Ljubljani, pri Karlu Mally, 1715, ima 314 strani v 12°. Obe zadnji izdaji sta prišli na svetlo po smrti grofice Katarine († 1674). Kukuljević-Sakcinski, Bibliografija, str. 39—40. — Šafařík, Geschichte d. südslav. Litteratur, I 372—373. — Uspomena, 271.

¹²⁴ Šenoa, A. Antologija hrvatskoga i srpskoga pjesništva, 1876, str. 84. — Uspomena, 271.

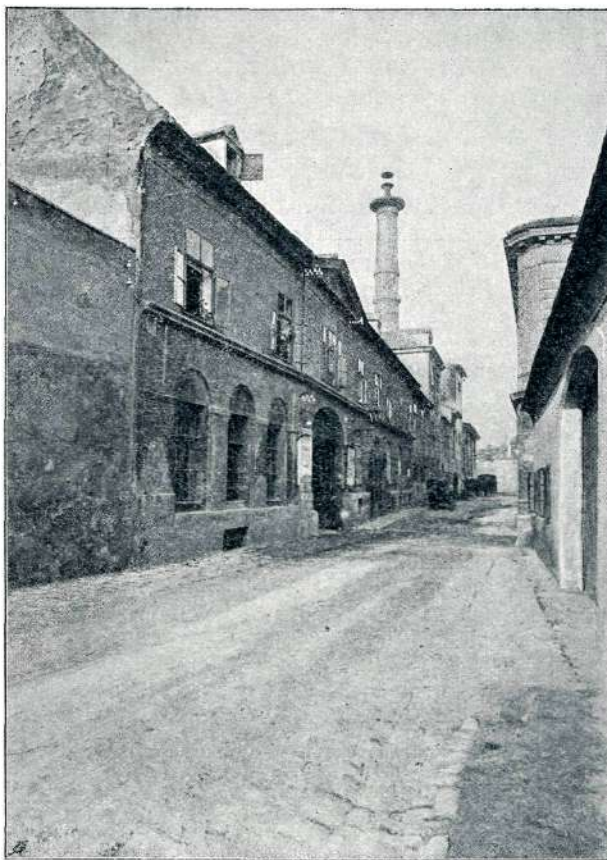
¹²⁵ Uspomena, 271.

¹²⁶ Vsi trije rokopisi so v dvornem in državnem arhivu na Dunaju. Uspomena, 314—315.

¹²⁷ »Divoto pianto composto in versi latini del conte Francesco Cristoforo Frangipani perpetuo Conte di Tersatto, per la partenza della s. Casa di Maria st. trasportata dalla Dalmazia a Loretto... Traduzione in volgare Idioma...« Loretto, 1814. — Uspomena, 314.

prepričanje splošno udomačeno, da Bog odvezuje od priseženih obljub, kadar se drugi pogodnik ne drži dogovorov. Ta drugi pogodnik je bil v našem slučaju kralj in za njim pridvorni vladni krogi. In kakšni so bili ti moške?

Leopold I. (1657—1705) ni bil odgojen za cesarski, ampak za škofijski prestol. Bil je mož marsikaterih kreposti, a tudi šibkih strani: vedno pod vplivom drugih, ker jih duševno ni nadvladal in ker ni poznal ljudi, je imel dokaj nesrečno roko pri izbiranju svojih svetovalcev; zamenjaval je tudi verstvo in politiko ter se vdajal potratnim razvedrilom in dnevnim vtisom.¹²⁸

Mestna orožarna,

kjer sta bila obglavljena Zrinski in Frankopan.

Njegovi prvi ministri niso bili nič manj kakor zgledni. Prvi, grof (pozneje knez) Ivan Porcija (od 1657 do 1665) je bil star, omahljiv, len in neodločen človek. Drugi, knez Ivan Auersperg (1665—1669) je izrabljaj

¹²⁸ Znano je, da je potrošal velikanske vsote za glasbo in gledališča, s čemer je seve dvignil umetnost na visoko stopinjo, na drugi strani pa postal popolnoma odvisen od glasbenikov in glumačev; vso skrb in zanimanje je osredotočil na umetnost. Smrt upornikov je bila dvoru zanimiv dogodek; beneški poslanik poroča svoji vladi 2. maja 1671: »Il caso funesto delli tre principali soggetti Ungheri decapitati giovedì mattina... ha dato motivo alla corte più di curiosità che di compatimento.« Rački, l. c. št. 635.

službo v zasebne svrhe in si nabral v štirih letih veliko bogastvo; ker so ga zasačili pri izdajstvu, ga je cesar pač takoj odpustil, ni pa dovolil justičnega postopanja zoper njega. Tretji, ki prihaja še v poštev pri uporniški zadevi, knez Vaclav Lobkovic (1669—1674), ni bil duhovit, a v upravi verziran mož; kot politik je bil nasilen, brez pravnega in etičnega čuta, trdosrčen, zahrbtn, nezanesljiv, sebičnež, ki je zasledoval najprej lastne interese. Tudi ta je bil nezvest in izdajalski; cesar ga je moral odpustiti in iztirati, ni pa dopustil, da ga postavijo pred sodišče.¹²⁹ In tem so se pridružili pozneje še strastni nasprotniki Hrvatov in Ogrov, v prvi vrsti kancler Hoher in osobito Abele, da obsodijo može, ki so jim bili na potu v njihovih načrtih in kojih posestva so upali dobiti. Iz tega osredja je mogla iziti samo smrt.

Iz teh izvajanj je posneti, kako važne in dalekosežne načrte da sta imela Zrinski in Frankopan. Brez pretiravanja trdimo, da sta v mišljenju prehitela svoje baročne sodobnike za tristo let. Prvi načrt jima je bil, otrestiti domovino turškega nasilja in prisiliti Osmane z orožjem, da nehajo vznemirjati; drugi, oprostiti domovino sploh vsakega tujega jarma; tretji, poskrbeti za lastno dobrobit. Ker ni bilo mogoče izvršiti prve namer, lotila sta se druge in obenem tretje. — Bodimo si na jasnem o tej točki. Prisegla sta bila zvestobo svojemu kralju v osebi Leopolda I.; v tem pogledu je bilo njuno postopanje zoper njega upor, ako ga presojava raz pravno in moralno stališče; ako so ju torej označili juristi in moralisti one dobe kot upornika in zarotnika, je ta sodba pravilna. A prav tako nedvomno je pa kršil tudi Leopold I. ogrski deželni zakon s tem, da ni izpolnjeval svojih pod prisego danih obljub in zaveznosti. Ako so šteli v zlo Zrinskemu in Frankopanu njune namer, bi bili morali vpoštevati tudi napake nasprotne stranke. Če bi bili primerjali nedostatke na eni in na drugi strani, bi bila tako grozovita kazen izključena, posebno še zato, ker ni bilo moč kaznovati kralja radi kršenja volilne pogodbe. Kazen je bila enostranska za načrte, ki bi bili prinesli vsej kraljevini neprimerno več dobrot kakor škode. Tako nam postane umevno, da je smatralo hrvaško ljudstvo oba svoja velmoža od tedaj

¹²⁹ Uspomena, 17 nsl.

dalje za svoja narodna mučenika, ki so ju milovali in opevali, odkar sta padli njiju glavi.¹³⁰

Z obglavljenjem prvih voditeljev upor — t. j. stremjenje po svobodi — ni bil končan. Preiskave so nadaljevali zoper ogrske nezadovoljnije, pa tudi zoper avstrijske poveljnike, ki so ropali po posestvih usmrčenih.¹³¹ Veliki pritisk, s katerim je hotel dvor združiti ogrske dežele pod svojo oblast, je vzbudil pozornost tudi takih ljudi, ki so dotlej obsojali korake Zrinskega in Frankopana. Še celo nadškof Szelepcsényi je sedaj opominjal cesarja, da je večina Ogrov ostala zvesta le pod pogojem, da se drži tudi on zakonov. A nič ni pomagalo. Tu je stopil grof Tököly na plan: žilav, vpliven, spreten, sposoben, učen mož, ter zbral nezadovoljnije na boj. Zavzel je hitro gorska mesta in ogrožal Požun. Sedaj je moral odnehati cesar; 1679 je razpustil med tem ustanovljeni gubernij z Nemcem Amringerjem na čelu in 1680 je sklical — po osemnajstletnem presledku — ogrski deželni zbor. Ogrska je dobila spet palatina, Hrvaška svojega bana, stanovni svoje svoboščine. Leopold se je prepričal, da je imel grof Bonis, ki so ga obglavili v Požunu, povse prav, ko je rekel na morišču, da so vsi Ogrski enaki, ako bodo označevali krivce po činih, zaradi katerih je on obsojen na smrt.¹³² Kdo pozna danes sodnike upornikov? Nihče več, dočim Zrinski in Frankopan nista nikdar umrla v spominu Hrvatov, na njunem uporništvu je zaradi visokega smotra, ki sta ga zasledovala, dihi patriotizma in idealizma, na dunajski obsodbi pa mrka senca nasilja, krute pristranosti in verolomstva. Zrinski sam je zapisal proroške besede več kakor deset let pred svojo smrtjo:

»Ako sže pak včas Bane v pomoch Nimsku,
Da od nye priymas tuoiu szrichu Zrinszku,
Verui Nimczu da znas kako szunczu zimszku,
Od nyega moch imas kad primas szmart tminszk.«
Adrianskoga mora Sirena, VI., 32.

¹³⁰ Uspomena, 257 nsl.

¹³¹ Weiss, Allg. Weltgeschichte, X 497 nsl. — Lopašić, Prilozi itd., v Starine XV, št. 14—16, 21, 23—25 in Novi prilozi, v Starine XXIV, DX, str. 108.

¹³² Rački, I. c. št. 637.

